

DOOR GOD GELIEFD

VERHAAL UIT HET LEVEN VAN CORNELIA DE VISSER-MOENS

Door haarzelf beschreven

en

KORTE MEDEDELINGEN UIT HAAR VRIENDENKRING

8^e brochure in de serie: *Kinderen Gods op Walcheren in de 19^e en 20^e eeuw*

Uitgave: Stichting DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2001

INHOUD

Voorwoord

- ?? Bekering van Keetje Moens
- ?? Enkele familiegegevens over Keetje Moens
- ?? Komst van oefenaar Kieviet te Aagtekerke
- ?? Oorlogssituatie en uitreddingen, o.a. Aarnoud Sanderse
- ?? Belofte tijdens de inundatie Walcheren
- ?? Ontmoeting van Ds. Willem C. Lamain en Keetje de Visser en Ka Flipse
- ?? Brief van Ka Flipse
- ?? De stemdwang

Literatuurlijst

VOORWOORD

De titel van deze brochure is ontleend aan de tekst uit Jeremia 31:3. *"Ja, Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde."* Met deze woorden openbaarde Christus Zich aan Cornelia de Visser Moens, die in haar omgeving Keetje Moens genoemd werd.

De liefde van God de Vader is de Fontein van alle genade en barmhartigheid die Zijn kinderen ontvangen. Het is Gods gewone weg om Zijn kinderen eerst te ontdekken aan hun zonden en schuld tegen een goedgevoelend God bedreven. Of, anderen worden eerst overtuigd van de rechtvaardigheid en majesteit van God voor Wie zij niet kunnen bestaan. Zij worden als 't ware voor die hoge en verheven Majesteit gedagvaard. Dit proces vangt aan in het begin van het nieuwe leven en wordt voltooid in de openbaring van Christus of in de vrijspraak van de Vader. De een wordt er dieper ingeleid dan de ander.

Deze beschrijving die Keetje van zichzelf geeft is geen richtsnoer voor anderen, maar een verslag van persoonlijke geloofsbeleving. Nooit mogen we een uitgewerkt systeem programmeren om onszelf of anderen daarnaar te besturen. De Heere is vrijmachtig in alles wat Hij doet. Het komt op waarheid en oprechtheid aan.

Wat zou het toch gelukkig wezen als er onder het nageslacht van het oude volk van God op Walcheren gevonden werden die zich bekeerden tot de God van hun vaders. Keetje had een zachte karakter. Minzaam waarschuwt ze: *Ik heb in alle gebrek en met veel tekort altijd geweest, kinderen, om den Heere te zoeken in de weg van Zijn inzettingen. Hij is het zo waardig om er om gevraagd te worden. Wij mogen nooit met de besluiten werken, ach onze vijandschap in die weg is zo groot.*

De Heere Jezus, Die in de Raad Gods gestaan heeft, roept ons met liefdevolle aandrang toe: "Vliedt de toekomstige toorn." Maar Hij roept ons niet toe om de verborgenheden Gods te onderzoeken. Wij moeten de algemene roeping niet verwarren met de openbaring van Gods verborgenheid aan Zijn kinderen.

De Heere zegene deze kleine brochure met Geest en leven tot wedergeboorte en eeuwige zaligheid van hen die nog in hun diep rampzalige toestand verkeren, om Zijn Verbond wat in stand blijft zolang de wereld bestaat.

*Want God gedenkt altijd genadig
Aan Zijn verbond, 't welk blijft gestadig
En aan dat woord, dat Hij heeft klaar
Toegeleid, en wil 't houden waar
In 't duizendste geslacht dat leeft
Zo Hij Abraham beloofd heeft.* Psalm 105 :5, Datheen.

Korte verhaal van de bekeringsweg en ontvangen weldaden van

KEETJE MOENS

*Brief van Cornelia de Visser-Moens,
Geboren te Zoutelande op 9 augustus 1887
Gehuwd met Willem de Visser
"Schoolzicht", Aagtekerke.
Overleden te Aagtekerke op 17 april 1956.*

Aan
Haar kinderen en kleinkinderen,
met de bedoeling dat deze brief eerst na
haar dood zou worden overhandigd.
Aan welke wens in september 1959 kon worden voldaan.

Aagtekerke, 30 januari 1947

Geliefde kinderen en kleinkinderen,

Het is al lang mijn begeerte, om in de vorm van een brief enige trekken uit mijn leven op te schrijven. Maar zag ik op de kostelijke boeken ont viel mij de moed en dan weer geen gelegenheid. Maar lezende in het boekje van Ds. Hofman, werd ik er weer bij bepaald, zodat ik nu onder biddend opzien tot de Heere een begin maak, met de begeerte zo het niet goed is het maar afgebroken mag worden.

Van dat ik een kind was had ik o zo vroeg indrukken van dood en eeuwigheid. Op 12 jarige leeftijd op een Zondag middag in juli kreeg ik het zo benauwd met mijn schuld en zonde, en ik de keus deed om de wereld een scheidbrief te geven.

Vader en moeder vonden dat goed en ook mijn broer, die was nog maar ne gen jaar; in die weg geen tegenstand. Maar de benauwdheid was groot, dag en nacht voor oog wat het was onbekeerd te wezen. Het was ieder ogenblik of ik zou sterven en dan God te ontmoeten dan zag ik de hel voor me open en zo voortgetobd tot Februari en dan op een nacht met deze woorden: "Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u ruste geven." En dat was zo groot, dat God riep "Komt tot Mij" en nu kon ik nog zalig worden, dat brak die vreselijke banden van wanhoop en ik kreeg meer lust om naar de kerk te gaan en in het onderzoek van Gods Woord. Maar onder dat alles bleef ik ongelukkig en tobbede, hoe kom ik met God verzoend.

Tot mijn 15^e jaar en toen op een middag werd ik zo op mijn schuld gewezen, dat ik maar uit mocht roepen: "Heere, het zou rechtvaardig zijn al moest ik eeuwig omkomen." En toen met deze woorden: "Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde en daarom heb Ik U getrokken met koorden van goedertierenheid." En toen moest ik maar zeggen, hoe kan dat, dat Hij mij lief heeft en toen deze woorden: Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, en werd ik ingeleid in het paradijs; daar vrij en moedwillig van de Heere afgeweken zijn wij Zijn beeld verloren maar hoe nu in de stilte der eeuwigheid een weg uitgedacht is voor een gevallen Adamskind.

"Alzo lief heeft Hij de wereld gehad" en nu die Gifte des Zoons wat was dat groot, nu kon ik zalig worden zonder krenking van Gods deugden. Toen gevoelde ik mij zo gelukkig. Dat mijn schuld bedekt en niet vergeven was daar had ik geen erg in, dat kwam

wel later. Wat heb ik toen gezongen van de verlossing die er in Christus is; zalig worden omdat God het wil. Nu werd er zo een levensmoed voor mij ontsloten en ik voelde mij zo gelukkig.

Nu zal ik alle strijd, ook in mijn kerkelijk leven (Heere, waar legerd Gij de kudde op den middag) voorbij gaan.

Ik ben bij Ds. Kieviet¹ op de Vrage [catechisatie] gekomen en dat is waar, die is mijn geestelijke vader geworden in het onderwijs bij hem genoten. Ik werd gevraagd om belijdenis te doen maar dan ben ik nog ziek geworden en in die ziekte ben ik daar veel mee bezig geweest. En werd ik zo ingewonnen met die woorden: "Geef Mij de hand en kom tot Mijn Heiligdom," dat ik zo'n begeerte kreeg om in het midden van de gemeente voor God en mensen te beloven om de wereld te verlaten en mocht ik er iets van verstaan: ik zal me nog geringer aanstellen, met die dienstmaagden zal ik verheerlijkt worden.

Wat was dat een liefdedienst, en de weg is gebaad om het te mogen doen op 20 jarige leeftijd. Dat is een onberouwelijke keus. Ik heb nu de leeftijd van 59 jaar en dan moet ik wel zeggen, hulpe van God verkregen hebbende sta ik tot op deze dag. Wat zal het wezen "door U alleen om het eeuwig welbehagen." Dan is alle roem uitgesloten in zichzelf en mag de kerk bij ogenblikken roemen in haar Koning de Gegevene des Vaders, vol genade en waarheid. Hij is blank en rood en draagt de banier boven tienduizend en daarom kon de bruid getuigen: ziet mij niet aan dat ik zwartachtig ben. Wat mag dan een ziel mijnen en zien op die gebaande Weg, die Rotsteen Wiens werk alleen volkomen is. Want alles wat van ons is zal geen dageraad hebben. Alleen Zijn eigen werk zal gekroond worden.

En veel was ik bij dat volk, wat hebben wij dikwijls tot midden in de nacht zitten spreken over de wegen des Heeren. En in die tijd was menigmaal mijn begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn, om van een lichaam der zonde verlost te worden. Wat was ik daar werkzaam mee en wat had de wereld weinig waarde. Maar in die toestand werd ik bepaald bij deze woorden: "Ik bidde niet dat Gij ze uit de wereld weg neemt maar dat Gij ze bewaard van den boze". Toen geloofde ik dat mijn weg niet ten einde was maar dat ik nog door vele verdrukkingen heen zou moeten, maar zag toen zoveel in die voorbedding, dan kan het.

*“ Al loopt hun pad dan door de zee,
hen zullen als op Mozes bee,
geen golven overstromen.”*

Wat heb ik dat mogen ondervinden; maar dat neemt niet weg dat ik dikwijls heb uitgeroepen "Hoe kom ik nog door Achors wegen". Soms midden in de verdrukking uit-en inwendig en dat verdorven bestaan! Want in die eerste tijd kan alles zo aan banden liggen. Maar wat leert hij kennen: het is niet alleen dit kwaad dat roept om straf maar ik ben in ongerechtigheid geboren; de wortel bedorven. En als vrucht van de zonde spaart Hij geen vlees en bloed maar gebruikt soms zulke diepe wegen om hen daaraan bekend te maken dat hij verdorven is en blijft.

Maar wat wordt genade dierbaar als hij in die ontdekking onderwijs mag ontvangen, want al Zijn kinderen zullen toch van den Heere geleerd worden en wat wordt de zonde bitter en maakt ze scheiding.

Dus zoals ik schreef zag ik dat ik midden door het leven moest en Zijn Raad uit mocht dienen.

¹ H. Kieviet stond van 1905-1909 als oefenaar te Aagtekerke, daarna als predikant tot 1913.

Op 24 jarige leeftijd ben ik getrouwd; de vele bezwaren die er voordeden ga ik voorbij. Ons eerste kindje hebben we moeten missen. De weg van smarte daaraan verbonden zal ik niet over schrijven. Er waren van het volk die geloofden, dat het een pareltje was aan Zijn Middelaarskroon; het is hopen want als je er over denkt kinderen voort te brengen ten eeuwigen dood; en dat is waar, nu zal de Heere zowel verheerlijkt worden in die gene die verloren gaan als behouden worden. Zo mocht ik ook overgeven dat Hij doet met hetgeen Hij wil, maar dat neemt niet weg de verzuchting voor kinderen en kleinkinderen en familie: "Mocht Gij ze wederbaren en bekeren".

En ik heb in alle gebrek en met veel tekort altijd geweest, kinderen, om den Heere te zoeken in de weg van Zijn inzetten. Hij is het zo waardig om er om gevraagd te worden. *Wij mogen nooit met de besluiten werken, ach, onze vijandschap is in die weg zo groot.* Wij zijn kinderen des duivels. Wat zal die eeuwigheid openbaren. Die twee wegen, eeuwig wel of eeuwig wee. Wat zal het eenmaal voor Zijn volk mee vallen. Dan zullen ze geen vreemde God ontmoeten.

En zo zijn er enkele jaren verlopen in veel ziekte en rouw in de familie dat ik ondersteund ben maar geen doorleiding voor mijn zieleleven. Mijn schuld bedekt, maar niet verzoend, maar daar had ik geen erg in. Als de Heere overkwam had ik genoeg.

Zo was het ook nog in de week van voorbereiding, in de strijd van binnen niet anders denkende als dat ik niet zou durven de dood des Heeren verkondigen en dat bleef zo tot Zondagsmorgens en toen kwam de Heere over met deze woorden: "Ook verduistert de duisternis voor U niet maar de nacht licht als de dag" dat viel zo voor me open wat de Heere is voor Zijn volk, hoe dat al onze ontrouw Zijn trouw niet te niet doet. Wat heb ik het toen gemakkelijk mogen doen. Wat hebben we toen met het volk gezongen:

*“Gelijk een vader hem pleegt te erbarmen
Over zijn kind, zo wil Hem God ontfarmen
Over hen, die hem vrezen in 't gemein.
Wat de mense zij dat bekent de Heere
Hij weet ook wel, dat wij, vol van onere,
Niet anders zijn dan stof en stank onrein.”*

En zo wisselen de wegen af.

Schreef ik dat we ons eerste kindje moesten missen, ons tweede kind was op 13 jarige leeftijd zo ziek, longontsteking, zeven dagen en nachten zonder kennis. En er bij zittend werd het mijn schuld en ik kreeg hem zo te verduren² en zocht de eenzaamheid; aan een Drie-enige God opgedragen bij de doop en nu met en voor mezelf geleefd en dan de schuld en de tekortkomingen in het opvoeden, niet alleen in het vermanen maar Gode te leven in de weg van heiligmaking, dat ik maar uit mocht roepen, het zou rechtvaardig zijn als Gij hem weg nam, maar ach, als het wezen mag, ontferm hem zijner. En dan werd ik zo bemoedigd met deze woorden: "Gods goedertierenheid duurt toch den gansen dag" en dan kon het om Zijns Zelfs wille, die grondslag van de liefde Gods in de eeuwigheid. 't Was of de Heere zeide: "Mijn kind, al komt gij Mij te verlaten, Ik zal u niet begeven of verlaten. Ik zal zijn die Ik zijn zal."

En ons derde kind, moest zes weken oud naar het ziekenhuis. En ach, daar staat hij weer met lege handen en wat was ik bedroefd en zuchtend en wat komt dan de eigenliefde weer op de voorgrond. Maar onder al het tobben blijft toch op de bodem van zijn hart

² Medelijden hebben

liggen: Heere, tot wien zullen wij anders henengaan, Gij hebt toch de woorden des eeuwigen levens. En die genadetroon staat dag en nacht open in en dat bloed en die gerechtigheid van de Heere Jezus die uitgeroepen heeft "Het is volbracht". Door Hem hebben we beiden den toegang door enen Geest tot den Vader. En ook in die weg ondersteund met deze woorden: "Het is Israëls God die krachten geeft" en heeft ons er door geholpen. Zo is Hij de nooit beschamende Rotsteen voor Zijn volk. Maar ach, hij komt het weer te verzondigen en blijft zo afhankelijk. Maar wat is Zijn Woord dan en licht op zijn pad en een lamp voor zijn voet.

Zo denk ik nog over een dankdag. Het was voor ons zo een gezegend jaar geweest en ik moest me zo beklagen, waar is nu de dankbaarheid, en ik ging 's avonds zo bedroefd slapen en werd wakker met deze woorden: Goed doet geen nut ten dage der verbolgenheid, maar gerechtigheid alleen red van de dood. Zo kan al het onze den Heere niet behagen. Ook in het stuk van heiligmaking. Neen, alleen Zijn gerechtigheid. Wat wordt genade dierbaar, dat Hij niet gekomen is om te roepen rechtvaardigen maar zondaars tot bekering. En niet om op te zondigen, o neen, het is en blijft onze schuld, vrij en moedwillig van de Heere afgeweken, dat komt hij met smart te getuigen.

En wat zou hij graag in wederliefde beantwoorden aan de weldaden in natuur en genade ontvangen. Maar nu komt hij zo aan de weet: "uit U geen vrucht meer in der eeuwigheid, maar uw vrucht is uit Mij gevonden." Om nu bediend te worden en geleerd te worden, dan komt hij uit te roepen: "Niet ons, o Heere maar Uwen Naam alleen de eer."

Maar zoals ik schreef, ik had er geen erg in dat ik toch niet in de **bewustheid** als Zijn kind was aangenomen totdat ik op een keer in de kerk kwam bij Ds. Kok³ en die preekte over zondag 23. Wat baat het u dat gij dat al geloofd? En dan dat antwoord dat ik in Christus voor God rechtvaardig ben. En kwam dat zo kostelijk uit te leggen. Vrijgesproken in het gericht, ziende op den Heere Jezus, dan valt de schuld weg maar het onderscheid, de schuld kwijtgescholden. En toen zei ik, wat een onderscheid, en dat mis ik. En dat werd zó een gemis, maar daar ben ik nog onder voort blijven tobben in het gemis; tot dat op een vrijdagmorgen met Nieuwjaar Ds. Lamain preekte en die kon niet preken over de stof die hij begeerde te preken zo graag hij dat ook wilde, want die was voor de Nieuwjaarsmorgen. Maar nu werd hij gewezen op Jesaja 43:2 "Wanneer gij zult gaan door het water ik zal bij u zijn en door de rivieren, zij zullen u niet overstromen. Wanneer gij door het vuur zult gaan en zult gij niet verbranden en de vlam en zal U niet aansteken". Maar de Dominee trachtte het uit zijn gedachten te krijgen zelfs nog op de preekstoel komende, maar hij kon niet anders en schreef boven zijn tekst: "De gemeente Gods veilig gegrond en opgelost in de deugden Gods." En die preek ging er zó door.

En ik werd zo in mijn ongeluk gezet en zondag moest het avondmaal wezen. En toen we 's morgens naar de kerk gingen, ik zei: voor mij kan dat niet, want ik ben onbekeerd. Mijn man zei onderweg: je zult toch wel aan de bediening gaan, zoveel gebeurd. Hoe ik met dat toen onbekeerd werd. En wat was dat benauwd. Wij kwamen in de kerk. De tafel aangericht maar Ds. Verhage⁴ was niet gekomen. Hij heeft 's morgens niet gepreekt maar 's middags en 's avonds in zijn eigen gemeente gepreekt. De Dominee zei: als ik me wilde kleden om naar Aagtekerke te gaan werd ik niet goed. Er is toen een preek gelezen

³ Ds. R. Kok stond in Aagtekerke van 1915-1925.

⁴ Ds. A. Verhagen stond in Middelburg van 1921-1942.

uit Vermeer⁵: "de wind blaast waarhenen hij wil en men hoort zijn geluid alzo is een iegelijk die uit God geboren is".

Maar ik had het zo benauwd er onder. Als ten dode opgeschreven en ik verlangde tegen dat ik 's middags alleen thuis was om mijn ongeluk te betreuren. 'k Zou dan trachten te lezen en sla mijn boek open op de 1e Zondag: Welke is Uw enige troost? En ik moest uitroepen ik heb geen troost, alle troost verzondigd en toen werd ik geleid naar het paradijs, hoe dat ik in Adam vrij en moedwillig van den Heere was afgefallen, Zijn beeld verloren; viel ik op de grond uitroepende: "Verloren, 't zou recht zijn al moet ik voor eeuwig omkomen" en niet anders denkende als onder die Deugden te verteren, daar treedt de Borg in met deze woorden "Verlos ze dat ze in 't verderf niet nederdale. Ik heb er verzoening voor gevonden" en dan die woorden er over heen "dat zal mij zijn als de wateren Noachs dat ze niet meer over de aarde zouden gaan alzo heb Ik gezworen dat Ik niet meer op u toornen of schelden zal". Dat vrijspreken des Vaders, mij aanschouwende in het bloed van Christus, ach, dat kan beter ondervonden worden als uitgedrukt.

En dan was het de volgende zondag bediening en preekte Ds. Verhage uit Ps. 116. Toen viel dat zo open en als het formulier gelezen werd en hoe dat er staat: Zijn gezegend lichaam aan het kruis laten nagelen, opdat Hij het handschrift onzer zonden daar aan zou hechten. Wat kreeg ik toen te geloven dat mijn zonden geworpen waren in een zee van eeuwige vergetelheid. En dan met het bedienen van de tafel, ik zal den beker der verlossing opnemen. En hoe dat de Dominee daar in kwam, dien beker gevuld, ziende op dat bloed, gestort tot reiniging van de zonde, wat was dat groot en daar heb ik wel een week of zes in mogen leven.

En toen werd ik op een vrijdagnacht wakker en als ik wakker werd dan was het een verwonderen over de liefde Gods maar nu was dat niet zo en ik was bevreesd waarom ik dat missen moest. Nu zeiden ze, dat zal zo niet blijven maar ik zuchtte: waarom Heere? En nu had ik het geschreven aan een vriendin en zaterdagsmiddags kreeg ik een briefje terug zoals ik daaronder liep te zuchten. En die gaf haar blijdschap te kennen met het gebeurde maar ze schreef: "Vriendin, daar is nog meer te bekomen. Ze zullen kennen en vervolgen te kennen" en dat bracht me in het verborgene. Wat bedoelde die vriendin daarmee en wat mis ik nog en het bleef een worstelen en zuchten om licht.

En daar komen met kracht deze woorden in mijn hart "Gij hebt niet ontvangen den Geest der dienstbaarheid tot vreze maar den Geest der aanneming tot kinderen door welchen wij roepen Abba Vader en deze Geest getuigt met onze geest dat wij kinderen Gods zijn." Die goedkeuring van dien derden Persoon in het Goddelijke Wezen. Nu hetgene hij in den eersten Adam verloren had in de tweede Adam teruggeschonken, de zonde geworpen in de zee van eeuwige vergetelheid. Ik zal niet meer op u toornen of schelden en deze Geest getuigt met onze geest dat wij kinderen Gods zijn. Die vrede en die nu vast ligt in een Drie-enig God. Dan zou hij alles wel willen toeroepen: "Alles wat adem heeft love den Heere."

En daar heb ik nogal enkele weken in mogen leven maar daar lezen we op een middag in ons vervolg aan de tafel over Noach, die geschiedenis van Noach dat hij zich ontblote in het midden van zijn tent en werd ik bepaald wie dat we toch geworden zijn door onze zonden; nu zo met de zijnen bewaard in de zondvloed. En daar kreeg ik zo mijn beeld in te zien, die schat omdragende in een aarden vat. O, de zonde, vrij en moedwillig van den Heere afgeweken! Wat was ik bedroefd, nooit in wederliefde beantwoord. Maar de Heere

⁵ Justus Vermeer: Verzameling van Oefeningen, 7^e oefening.

Die niet moede noch mat wordt om Zijn volk te onderwijzen en die Geest die uitgaat van den Vader en den Zoon kwam mij te onderwijzen door Zijn Woord met deze woorden: "De zonde zal over U niet heersen, gij zijt niet meer onder de wet maar onder de genade". En hoe ik toen mocht verstaan dat de Heere Jezus niet alleen gegeven is tot rechtvaardigmaking maar ook tot heiligmaking, ja tot volkomen verlossing. In Hem zijn wij meer dan overwinnaars. In beide Zijne handpalmen gegraveerd.

Die Fontein die geopend is in dat bloed dat reinigt van alle zonden. Dan ziet Hij geen zonden in Zijn Jacob en geen overtreding in Zijn Israël, die triomfeert over dood en graf, daar zou Hij wel willen blijven met de discipelen op den berg. Maar o, dat verdorven bestaan en dan midden in een wereld die in het boze ligt en satan die omgaat als een brullende leeuw, dan roept hij nog dikwijls uit, 'hoe kom ik nog door Achors wegen.' Wat komt hij het dan weer te verzondigen, ach, dan is er in hem geen kracht tegen die grote menigte. En kan hij in eigen kracht met al het gebeurde geen gebruik maken van die Fontein. O, wat heeft hij nodig de bediening des Geestes.

Nu geschreven de grondslag van zijn hopen en wat de Heere uit genade gedaan heeft.

Wat zijn er na die tijd een wegen en gangen doorleefd waar de redding en hulp van Boven mij er doorgeholpen heeft, want de wegen van druk wat zijn die menigmaal gebruikt om aan mezelf ontdekt te worden, niet alleen wie hij is maar ook wie hij blijft na ontvangen genade. En het kan er zo diep doorgaan uit en inwendig, dan spaart de Heere geen vlees en bloed" als vrucht van de zonde, want met eerbied gezegd: "Hij verspilt zijn genade niet, daar moet plaats voor zijn". Hij moet iedere keer maar als zo een uitgeledigd vat komen, dat heb ik nog ondervonden in de ziekte van een onzer kleinkinderen, een jaar oud en zo erg ziek, longontsteking, en mochten bij hem waken en ik was zo bedroefd vrezende van het te moeten missen moest ik me zo veroordelen over mijn biddeloosheid, dat het maar een zuchten was om te zuchten of het genezen mocht. En daar komt de Heere over uit Psalm 102 vers 18 en 19 "zich gewend zal hebben tot het gebed desgenen die gans ontbloot is en niet versmaad hebben hunlieder gebed." Wat was dat als koud water op een vermoeide ziel, ik niet kunnen bidden en de Heere kwam me te beloven. "Ik zal me wenden tot een ontblote bidder." Dat kan beter ondervonden worden als beschreven, hoe dat hij niet alleen vertroost wordt maar onderwijs ontvangt in die weg van zalig worden. O, dan wordt hij zalig omdat God het wil en dan leert hij het te verstaan: "Deze ellendige riep, en de Heere hoorde en verlostte hem uit alle zijne benauwdheden", want toen viel er hoop voor het kind en hij is gebeterd. Dan is het terecht zoals een zeker dichter zegt: "als ik dat vatten wil staat mijn verstand en oordeel stil".

Het is nooit te begrijpen, neen, lieve kinderen en kleinkinderen, ik hoop dat je door het geloof mag leren te bukken, die hier niet leert te bukken, in de eeuwigheid zal men moeten, maar dan is het te laat. Hij beware je daarvoor en schenke je genade. En de wereld zegt wat is dat veel een zwaar leven voor dat volk; en dat is waar, wat is het soms bange en de vrees voor bedrog. Ik denk op het ogenblik terug in die tijd dat ik in de ontdekking liep, door middel van de prediking van Ds. Kok en alles weggesloten werd wat er gebeurd was en een openstaande schuld. Wat is dat benauwd en toen kreeg ik deze belofte: "Zit stil mijn dochter, die man zal niet rusten totdat Hij de zaak voleind heeft." En toen geloofde ik dat mij gegeven zou worden om in een verzoende betrekking gesteld te worden, maar wat is dat op de proef gekomen en daar had ik met het volk over gesproken en toen zeiden ze van binnen dat moest je niet gedaan hebben en ik kreeg het er zo benauwd mee. Want toen werd ik niet goed, een aanleg voor een beroerte, en als dat

nu doorgaat je verstand verliezen en dan de belofte niet vervuld en dan is het ene bedrogen, dus al bedrog. Maar zoals ik beschreven heb, ik ben niet beschaamd uitgekomen in het vervullen van de belofte. Een iegelijk die in Hem gelooft zal niet beschaamd worden, maar dat ziet hij zo menigmaal van achteren.

Maar nu ben ik weer even terug gegaan. De Heere komt niet tekort want dan zou men er in omkomen maar ook niet te vroeg, dan zou hij het doorbrengen in zijn vlees. Maar Hij staat voor Zijn eigen werk in. En wat komt Hij Zijn volk ook voor te bereiden op druk of kruis wegen uit- of inwendig of soms beide.

Ik denk hoe dat ik eens gelopen heb met deze woorden: "Hij zitte eenzaam en zwijge stille omdat de Heere het hem opgelegd heeft," maar toch bezwaard, goed gelovende dat er wat zwaars zou komen. Als het morgen was, blij dat alles goed was en was het avond allen bewaard, maar zo was het een tobben en soms een murmureren: "Alle die dingen zijn tegen mij" want het vlees onderwerpt zich der wet niet, hij is een vijand. En wat komt hij dat soms tot zijn smart uit te leven. En er kwam veel leed, veel verdriet uit- en inwendig en inwendig is het zwaarste, als hij het niet met God eens is. O, dat twisten met den Almachtige, dat ik dacht dat wordt nog een omkomen, maar als de nood op het hoogste kwam was de redding nabij met deze woorden: "Laat ons uitgaan buiten de legerplaats Zijne smaadheid dragende." En toen werd ik geleid en bepaald bij het lijden van den Heere Jezus van Zijn geboorte tot Zijn kruis, alles Borgtochtelijk voor Zijn volk, uitgeroepen "Het is volbracht." En als dat nu aan het groene hout gebeurd, wat zal dan aan het dorre geschieden, en mocht ik uitroepen: "Het is recht, ik heb het verdiend en mocht geloven: "Hij kastijdt noch plaagt niet van harte maar omdat wij Zijn heiligheid zouden deelachtig worden." En dan zijn het geen zaken van vreugde, maar als het een vreedzame vrucht der gerechtigheid mag werken, een iegelijk die Hij lief heeft kastijdt Hij, dan mag hij zichzelf overgeven als leem in de hand van die Grote Pottebakker, ja, dan mag hij er een stipje van verstaan: Ik vermag alle dingen door Christus die mij kracht geeft.

Ik zeg een stipje, want o, in deze donkere dagen die wij beleven, wat zijn we dan met kerk, land en volk en overheid verre, verre van God af, en o, wie Zijn Woord veracht heeft smart op smart te vrezin. Maar nu behoef ik niet naar de kerk en 't volk maar ach, ook eigen hart en leven. Daarom zeg ik een stipje. Want dat is waar, Zijn volk zal niet omkomen in dure tijd of hongersnood. Al bezwijkt dan mijn vlees en mijn hart, zo is God de Rotsteen mijns harten en mijn Deel in eeuwigheid. En mag ik den dichter nog wel eens nazingen:

*“Al de grote waterstromen
Zijn Heer’ over mij gegaan.
En mij over 't hoofd gekomen
Maar Gij hebt mij bijgestaan.
's Daags toont Gij mij Uw goedheid
En 's nachts Uw barmhartigheid.
Dies zal ik U Heer belijden.
Gij hoedt mijn ziel t' allen tijden.”*

Als je verwaardigd wordt om Hem te leren kennen, ook in de weg van verhoging, te kennen in de kracht van Zijn opstanding en na gezeten aan de rechterhand Zijns Vaders, die toegang tot de genadetroon die we gesloten hebben door onze zonden. Die bron van zaligheid, gewassen te kunnen worden in die Fontein des Heils, dat bloed dat alleen wast van alle zonden; dat alleen, alles wat buiten dat bloed omgaat zal geen dageraad zien.

Daar is maar Een Naam onder den hemel gegeven door welke we zalig kunnen worden. De Heere komt in Zijn Woord te getuigen: "Ik heb me een ellendig en arm volk doen overhouden, die zullen op den Naam des Heeren vertrouwen." Dat is dat groot vertrouwen, hoe dat ze het geschonken worden in de uren als ze het nodig hebben op Hem te mogen vertrouwen. Wat moet ik dan beschaamd zijn vanwege mijn ongeloof en wat kan men dan soms moedeloos zijn in wegen die tegen zijn.

Ik heb dat eens gehad in wegen van verdriet en toen kwam er zo bij mij: "En aldaar zal geen nacht zijn" en dat gaf zo'n overdruk die woorden, dat ik mocht vragen: "Heere, wat hebt Gij daarmee te zeggen. Ziet dat op den dood"? En daar was ik zo werkzaam mee en ik er zo bij bepaald werd, wat het wezen zal, die daartoe verwaardigd wordt, eenmaal verlost te worden van een lichaam der zonde en dat de Heere hier met Zijn volk afrekenet en ik werd zo verenigd met de weg. Dan zal het tegenover die eeuwigheid maar een verdrukking zijn van 10 dagen.

En er is altijd wat van die waarheid over gebleven. Ik was altijd zo benauwd voor de dood en dat is toen met die waarheid zo veranderd. Hij blijft afhankelijk en zal hier die raad Gods uit moeten dienen en als geloof in oefening is, dan wil hij die raad uit dienen. Maar toch, zoals ik zei, ziende op mijn zwak lichaam denk ik wel eens, misschien ben ik nog wel eens onverwachts weg en als ik daar vroeger over dacht, om te scheiden van die mij lief en dierbaar zijn, kromp mijn hart ineem en die vrees voor de dood, het is net of ik daar niet meer in kan komen. Zo komt de Heere, door Zijn Woord, en Geest te onderwijzen, en daar blijft altijd wat van over. Dat is nu wel al 5 jaar geleden dat die woorden bij mij kwamen: "En aldaar zal geen nacht zijn."

En wat zijn daar weer bange dagen op gevolgd met de oorlog; en voor mezelf was dat dikwijls tot troost maar toch was ik wel benauwd en bezwaard in die tijden van oorlog als die verwoestende elementen⁶ in de lucht waren en dat er soms gezinnen onder 't puin bedolven werden. En dan dacht ik maar: dat zal de mijnen en ik ook gebeuren en dan onbereid. En daar was ik altijd zo benauwd voor. Ik heb het nog wel eens gehad op een Biddag als Ds. Visser⁷ preekte uit Psalm 46:10 Die oorlogen doet ophouden enz. en dan viel er hoop onder die prediking dat wij bewaard zouden blijven en dat er voor Nederland uitkomst zou komen. Maar dat was weer in de strijd en ik was weer zo benauwd. En dat heeft geduurd tot in Walcheren het water kwam. Toen werd ik er zo onder gebracht, alles om eigen schuld en zonde, zo met de weldaden van de Heere afgeleefd. Ook met land, volk en kerk. Het zou recht zijn al kwam de Heere door te trekken.

Doch toen werd ik zo bemoedigd met deze woorden: "Vrees geen der dingen die gij lijden zult". En dat kan ik niet beschrijven zoals ik dat moogde ondervinden, die troost die daarin lag. Hoe dat nu de Heere Jezus het zwaarste gedragen had en in alle benauwdheid mede benauwd was.

En veel is ons nog overkomen in vuur en water en ik ben niet meer zo terug gevallen. De Heere kwam meer en meer te versterken. Ook nog met de woorden: "Met ulieden zal ik geen voleinding maken." En wat zijn we nog verlost en uitgeholpen. Grote dingen heeft Hij nog aan ons gedaan. Maar geen breken met de zonde. Maar Hij heeft het zuchten en kermen nog gehoord en ons land nog niet prijsgegeven.

Einde

⁶ bommenwerpers

⁷ Ds. A.C. Visser stond van 1939-1945 te Aagtekerke in combinatie met Oostkapelle.

Bovenstaande brief is ongewijzigd weergegeven.

Komst van oefenaar Kieviet naar Aagtekerke.

Keetje schrijft dat Ds. Kieviet haar geestelijke vader is geweest. Hendrik Kieviet werd op 2 oktober 1873 te Den Bommel geboren. Hij vestigde zich door zijn handel te Axel. Hij sloot zich aan bij de Ledeboeriaanse gemeente aldaar. De kerkeraad drong er bij hem op aan om een stichtelijk woord te spreken.

Deze zaak werd behandeld op de **Algemene Vergadering** te Middelburg, 1 juli 1903.

Gelezen werd Jesaja 26, gezongen Psalm 85:2,3. Gebed door Ds. L. Boone.

Artikel 6.

"De voorzitter doet rondvraag aan al de gemeenten. Er worden geen zaken voortgebracht als één, om een Kieviet van Axel om een woord tot stichting te spreken. De vergadering besluit dezen Broeder te onderzoeken of toelating aan zijn Classis over te geven."

Op de volgende Classisvergadering wordt gunstig over hem beslist zodat er geen bezwaar bestaat om hem tot spreken uit te nodigen.

Maar Gods werk wordt altijd beproefd en de duivel werkt door vromen en onvromen om dienaars van Christus onnut te maken.

Op de **Vergadering** te Bruinisse 7 Juni 1905, voorzitter Ds. Van Oordt te Middelburg, wordt in **Artikel 7** het volgend verslag gegeven:

Afgevaardigden van Aagtekerke:

J. Corré, H. Bimmel, H. Kieviet, ouderlingen; P. Wouterse, diaken.

Voor de vergadering is verschenen Kaatje Krijger die zich ongunstig uitgelaten had omtrent uitdrukkingen in het oefenen van Br. Kieviet. Nadat zij zich hieromtrent voor de vergadering verklaard had en Br. Kieviet en Br. Corré ook het hunne gezegd hadden, is door de voorzitter bedoeld meisje vermaand aan Br. Kieviet om de hand te geven hetwelk geschied zijnde zij elkander wederzijds vergeven hebben en de reeds over haar uitgesproken censuur opgehouden is.

Grote Vergadering gehouden 6 Juni 1906 te Krabbendijke.

Artikel 8

De gemeente Aagtekerke stellen voor de leerend ouderling Kieviet ter beoordeling tot Candidaatstelling om daarna tot Leeraar beroepbaar te zijn. Na rondvraag wordt aangenomen met volle meerderheid op de Classis H. Kieviet te onderzoeken en de Deputaten een stem te geven op die Classis voor dat onderzoek alleen.

Enkele familiegegevens over Keetje Moens.

Cornelia Moens, geboren te Zoutelande, 9-8-1887; is gehuwd te Domburg, 2-2-1912 met Willem de Visser, geb. te Aagtekerke 27-8-1884. Zoon van Pieter de Visser, geb. 1861 [zoon van Pieter de Visser en Johanna Verhage], trouwt 21-8-1881 te Aagtekerke met Elisabeth Dekker, geb. 1861, d.v. Wilem Dekker en Leuntje Wisse.

Uit dit huwelijk werden 3 kinderen geboren. De eerste is jong gestorven, ong. 1913. Pieter werd geboren 6-4-1914 en trouwde 26-4-1935.

Adriana, geb. 26-6-1918 en overl. te Middelburg, 26-12-1983, *in de hope des eeuwigen levens*.

Cornelia was een dochter van Pieter Moens en Adriana Olijslager, d. v. Jan Olijslager, landbouwer en Suzanna Labruyère. Een broer van Cornelia was Jan Moens, geb. ong. 1891, gehuwd vrijdag 2 mei 1913 te Biggekerke met Paulina Lampert, 21 jaar d. v. Jacobus Lampert en Maatje Schout.

Pieter Moens, boerenknecht trouwde 18-2-1887 te Zoutelande. Hij was een zoon van Pieter Moens, geb. 1824, trouwt te Zoutelande 29-4-1857 met Cornelia Verhage, 23 jaar, d. v. Jacobus Verhage, burgemeester en Tannetje Zwigman.

Pieter was een zoon van Jacobus Moens en Elizabeth de Visser.

De familie Moens is een oude Walcherse familie die al in de 14^e of 15^e eeuw voorkwam. De naam Moen is waarschijnlijk afgeleid van Simoen, een oude vorm van Simon.

Oorlogssituatie en uitredingen, o.a. Aarnoud Sanderse

De oorlog van 1940-1945 heeft het eiland Walcheren bijzonder getroffen. In mei 1940 werd Middelburg zwaar gebombardeerd. Een aantal vluchtelingen vond onderdak in de gemeente Aagtekerke. In het kerkgebouw werden de bewoners van het rusthuis aan de Herengracht ondergebracht. De gemeente kreeg toen de beschikking over de Nederlands Hervormde Kerk om daar de kerkdiensten te beleggen. De gemeente werd toen bediend door Ds. Ane Cornelis Visser. Geboren 23 april 1892 te Sint-Anna Parochie in Friesland. Ane is slager geweest te Oudemirdum. In 1935 werd hij toegelaten tot de Theologische school te Rotterdam. Op 12 september 1939 werd hij door Ds. A. Verhagen bevestigd tot predikant. Hij vertrok eind 1945 naar Scherpenisse-Poortvliet.

De Duitsers legden aan de kust een zware verdedigingsgordel aan, de zogenaamde Atlantikwall waardoor sommige bewoners van de kust geëvacueerd werden. Om een inzicht te geven van de situatie rond Aagtekerke volgt hieronder een verkort verslag van een lezing door S. Maljaars, destijds ouderling in de gemeente Aagtekerke. (Een zoon van Simon Maljaars en Maatje Bimmel, zie brochure 7)

Herdenken

"Herdenk de trouw voorheen aan ons betoond."

Niet ongewaarschuwd is die oorlogstijd gekomen. Wij denken nog terug aan de tijd lang voor de oorlog dat we grootvader [Hubrecht Bimmel] hoorden zeggen: "De Heere zou het vruchtbare land nog wel eens stellen tot zoute grond om de boosheid dergenen die daarin wonen," enz..

De eerste oorlogsjaren verliepen vrij rustig in Aagtekerke en omgeving. We konden nog ongehinderd kerk houden. In de loop van de oorlog werd er overal geschut geplaatst in de omgeving van Aagtekerke. Zodat we wel eens zeiden tot elkander: 'Het wordt een schier onneembare vesting'. Maar het was nog niet genoeg.

In het voorjaar van 1944 kwamen ze op het idee om de stranden en het open veld vol te planten met boomstammen. De bossen bij Domburg, die tjokvol stonden met grote bomen, werden leeggeroofd, alleen de rijen van de lanen bleven staan. Ook op de boerderijen waar eeuwenoude bomen stonden werden die weggehaald. Dikke bomen werden gekloofd in 8, 6 of 4 stukken, lengte ongeveer 3 meter. Ze werden geplant ongeveer 8 tot 10 stuks per hectare. Welk werk dat geweest is valt licht te begrijpen. Alles wat kon werkte dan ook mee. Oude mensen van 70 jaar en ouder. Rijke en arme mensen, kortom alles werkte wat werken kon. De dijken, de duinen, de bossen, ja tot een eind het land in werden mijnevelden aangelegd, afgezet met prikkeldraad. Niemand kon zich voorstellen dat dit nog ooit zou bevrijd worden.

Zo naderden we het najaar van 1944. Allerlei verwarde berichten hoorden wij, doch wat waar was, daar kwamen we niet achter. Op een zaterdagmiddag in september werden de eerste luchtdoelstukken gebombardeerd die stonden opgesteld bovenop de duinen van Domburg tot bij het Hof 'Babel'. We hoorden eerst wat spervuur en daarna kwamen vliegtuigen met bommen. Ze kwamen van over zee recht op ons af, om dan boven ons Hof om te draaien. We liepen dan 't weiland in met de kinderen en lagen dan achter de dichte doornbossen. Alles dreunde en beefde. Vóór in oktober werden pamfletten uitgeworpen waarin stond om zo veel mogelijk van de kust verwijderd te blijven. Wat dat inhield wisten we pas op 3 oktober en later toen de dijken werden gebombardeerd bij Westkapelle, Veere en Ritthem. Westkapelle was voor ons het dichtst bij. Na de middag zagen we ze komen. Een vreselijk gedreun, wel een uur lang of nog langer. Wat zou er daar van overblijven? Toen eenmaal de vliegtuigen vertrokken waren, waagde Ds. Visser het om eens te gaan kijken wat daar gebeurd was. Nu dat was dan ook ontstellend. Geheel het dorp lag in puin, behalve enkele woningen voorin de Zuidstraat. Ds. Visser wilde weten hoe het met zijn vrienden afgelopen was en probeerde zo goed en zo kwaad als het ging om het kerkje van de Gereformeerde Gemeente te bereiken. Dat lag ook in puin. Doch tot zijn grote verwondering zag hij dat het kleine huisje, vlak naast de kerk van ouderling Sanderse nog overeind stond, hoewel veel gehavend. Sanderse loopt net rond zijn huisje maar heeft er geen erg in dat de dominee kwam. Wat is dat? Dominee hoort zacht Psalmgezang. Hoe kan dat nu in zulk een toestand? Hij luister aandachtig. Hoor maar: Psalm 74:12

*"Gij zijt toch mijn Koning van ouden tijd
Die mij wilt en openlijk kunt bewaren.
Als mij zware nood hier is wedervaren;
Gij hebt mij duizendmaal daarvan bevrijd."*

Dan vroeg dominee hem en vertelde hij dat de Heere hem 's morgen bemoedigd had dat hij hem bewaren zou.

[De psalm waarmee de Heere hem bewaring beloofd had, was Psalm 91:1, Datheen.]

*Die in Godes bewaring sterk
Hem begeeft onbezweken,
Die woont in een vast bollewerk,
Dies hij zeer wel mag spreken,
En zeggen bij hem 't aller stond:
God is mijn Hulpe krachtig,
Mijn Burcht en ook mijn vaste grond,
Daar ik op hoop eendrachtig.*

Zijn kinderen, die alreeds boven de 20 jaar waren, zeiden: "Vader, dan blijven we ook maar." Maar hij zeide: "Dat vind ik wel goed, maar voor jullie weet ik het niet. Je mogen ook vluchten, het land in. Doch ze bleven en zijn allen gespaard.

Het had een zeer diepe indruk gemaakt op dominee Visser, wat dan ook te merken was als 's zondagsmorgen de kerkdienst aanving met het zingen van Psalm 35 :11

*Heer, Gij Die dezer doen wel ziet,
Laat dit toch zo voorbij gaan niet;
Wil u van mij niet verre maken,
Maar om te richten mijne zaken.
Maak U op Heer' met grote macht;
Mij recht te doen zijt toch bedacht.
Opdat nimmermeer verlijd zijn
Over mij de vijanden mijn.*

Het aandoenlijk als men die mensen van Westkapelle zag zitten, van alles beroofd. Dominee wees er dan ook op in welke nood we verkeerden, maar ook dat de Heere betoond had te weten waar we woonden. Het is toen ook de laatste keer geweest dat er kerk gehouden is in onze kerk. De volgende zondag stond ze in het water. Waren de dijken stuk gegooid in dood-getijd, zodat er heel weinig van water was te merken. Maar iemand die wel nadacht beseftte goed dat dit na 10 à 14 dagen zou veranderen. Er was ons tijd gelaten om te vertrekken naar hoger gelegen gedeelten. Wij dan ook die week vertrokken naar Domburg, waar we gastvrij ontvangen werden door een oom en tante. Ook ons vee hebben we meegenomen. Wat kleinvee in de schuur achtergelaten op war hoger gedeelten. Maar ja, nu waren we wel uit het water, we kwamen steeds meer in het vuur. Schier elke dag werden bombardementen uitgevoerd. Vliegtuigen die in brand gestoken werden en branden door vlogen... angstig! Dit ging zo door tot de 1ste november. We waren 's morgens bij de molen om te trachten met een vlot het Hof te bereiken, toen de eerste granaat van de beschieting van Ostende viel, dicht bij de plaats waar nu het Rabobank gebouw staat. We zijn toen naar huis gegaan niet wetende wat te doen. Bijna alles vluchtte de bossen in, richting Oostkapelle. Vluchten met 3 kinderen van 1, 2 en 3 jaar oud, dat durfden we niet te ondernemen. Ook oom en tante wilden liever thuis blijven, dus besloten we te blijven. De ramen op blokjes gezet. Dekens voor de ramen, de tafels in de kamer met bedden erop, waar zovelen als 't mogelijk was, onder schuilden. Steeds meerderen kwamen bij ons, zodat we met een man of 15, of nog meer in dat huisje zaten. Een vreselijke bange dag. Toen het 's middags een uur of 5 wat luwde gingen we eens naar buiten kijken. Aan weerszijden van de Markt stond alles in de brand. Stralen vuur door de straten van de mitrailleurs. En dan pas kregen we er erg in dat de

Canadezen er waren. Een groepje met koptelefoon stond dicht bij ons. Zodat we naar binnen zijn gegaan met de deuren op slot, afwachting op de dingen die komen zou. Het schieten vanuit Ostende was opgehouden. Doch tegen de nacht begon het geschut vanaf de "Warspite", een Engels oorlogsschip, gericht op Domburg. Ook de nacht mochten we, hoewel onder vreeze en beven doorkomen. 's Morgens als het licht werd en wij uit het venster keken zagen we de vreselijke verwoestingen die aangericht waren, en dan merkten we pas hoe wonderlijk we bewaard waren. Niemand van ons had ook maar één schrammetje opgelopen. De pannen van het dak waren er bijna allen afgeschut, maar toch zagen we tot onze grote verwondering dat de ruiten nog allemaal heel waren, wat bijna in geen één huis was.

Nu moeten we nog een bijzonder tragisch gebeuren vermelden. Bij ons in dat huis was ook een jongen van Domburg, van ongeveer 17 jaar. Voor de middag, om ongeveer een uur of 11 kwamen ze die jongen roepen dat hij helpen moest omdat zijn vader nog onder straat lag. Die jongen ging en hielp die gewonde vader in een huis te leggen, kwam weer terug en zei: Het is geen doen om buiten te zijn. Hij was blij dat hij weer bij ons was. Doch 's middags om ongeveer 2 uur, of misschien iets later kwamen ze hem weer roepen omdat het huis waar zijn vader in lag in brand stond. Hij durfde eigenlijk niet, maar hij ging omdat het zijn vader was. Doch is niet meer terug gekomen, hij lag dood op straat. Zo hier en daar lagen doden en gewonden. Met spoed werd een herenhuis 'Irma' aan de Noordweg ingericht als noodziekenhuis waar de gewonden werden gebracht. De doden werden voorlopig neergelegd in de Hervormde Kerk. Enkele dagen later zijn ze in de duinen begraven, om later herbegraven te worden op het kerkhof.

We zeiden zoëven bijna allen vluchten naar Oostkapelle, dus duurde het nog wel enige dagen voor weer alle mensen terug waren, zover ze nog in leven waren. En we dan pas langzamerhand wisten wie omgekomen waren. Veel en veel meer zou te vermelden zijn, doch de tijd ontbreekt. We hebben het altijd als een groot wonder gezien dat nog niet veel meer mensen waren omgekomen, hoewel het natuurlijk heel erg was voor diegenen die het betrof als ook voor de naastbestaanden.

Nu was er waar wij zaten, een bakkerijtje, het enige wat overgebleven was op Domburg, de andere lagen in puin, zodat zo spoedig als mogelijk was begonnen was om brood te bakken om voor eten te zorgen. Wel 3 weken aan één stuk, dag en nacht. Toch was dit heel niet toereikend om allen aan brood te helpen. Hele dagen stonden de mensen in de rij om een broodje te bemachtigen. 't Werd gebakken met zuurdeeg, gist was er niet. Het was voor alles vreemd. Vooral de zondagen, dat men niet kon opgaan naar de kerk. Alhoewel er hier en daar in huis hardop een preek werd gelezen, kwamen de mensen binnen om te luisteren, al moest men zich behelpen met een staanplaats. Doch gelukkig kwam al gauw uitkomst. De Roomse kerk die was weinig beschadigd, zodat we daar kerk in mochten houden, om de beurt met de Hervormde en de Gereformeerde Kerk. Als de ene dienst uitging stonden de anderen bij de buitendeur weeral te wachten. Na een paar weken was ook de Hervormde kerk weer bereikbaar, zodat we ook daar een keer per zondag mochten kerken, wat een grote blijdschap was. Het was dan ook meestal overvol. Hoewel de oorlog voor ons voorbij was, vielen toch nog bijna elke dag doden. Met mijnen granaten en ook nog op het water, met ranke bootjes die omsloegen. Zo is ook de Hervormde predikant van Meliskerke jammerlijk verdronken. Veel en veel meer zou nog te melden zijn, maar de tijd ontbreekt. We hebben getracht een kleine schets te geven van het leven in oorlogstijd. Veel angst en vreeze, maar ook veel inmengselen van Gods goedertierenheid.

*"Vergeet nooit een van Zijn weldadigheden.
Vergeet ze niet, 't is God die z' u beweest."*

Uit een toespraak van Ds. J. van Vliet.

...Daarom zoekt de Heere!. Want als ik nauw denk aan die ouderling Sanderse. De Casembroot, de latere commissaris van de koningin van Zeeland die was voorheen burgemeester van Westkapelle geweest. Die kende die oude man. Die had eerbied voor die ouderling. Die komt terug voor een werkbezoek op Westkapelle en hij ziet daar Sanderse lopen (die juist op het stadhuis moest zijn om iets over een woning te regelen.) En hij zei tegen die bode: 'Je moet die man eens roepen'. Sanderse bij de commissaris met zijn pet in de hand. Toen zegt die commissaris: 'Nu moet jij me eens vertellen hoe je het gemaakt hebt in de oorlog'. En toen ging die man tegen de commissaris vertellen wie God voor hem geweest was. En toen zat die commissaris te wenen van verwondering. Die commissaris man kon het niet klein krijgen wat die man vertelde. Er is toch een gelukkig volk. Dat kan nog zo benauwd zijn of de Heere wil ze wonderlijk bewaren. En daarom, we mochten die God nodig krijgen, niet kunnen missen. Hij mocht ons bekeren. Dat heeft ons land en volk zo nodig. Tot zover Ds. van Vliet.

Op 17 oktober 1944 werd de dijk bij Westkapelle opnieuw gebombardeerd. Sanderse is voor die tijd vertrokken. Hij had geen belofte dat hij nu gespaard zou worden. En dan mogen Gods kinderen de Voorzienigheid des Heeren niet verzoeken. Ze pakten hun schamele bezittingen bij elkaar. Maar ze hadden ook nog een varken om mee te nemen. Dat beest kon niet zo ver lopen. Dus, ze laden het die op een kruiwagen en der reis begon naar Aagtekerke, naar de pastorie van Ds. Visser. De familie kon voorlopig op zolder wonen. Maar na het tweede bombardement stroomde het zeewater op het eiland en kwamen steeds meer hoger gelegen plaatsen onder water te staan. Dat varken zat op een zolder van een bijgelegen schuurtje. Dat kon zo niet blijven. Maar Ds. Visser wist er wel raad op: Hij nam z'n slagersmes en slachtte het!

Om nu nog even het verhaal van Sanderse af te maken: Na de oorlog werden de dijken met man en macht gedicht. Op zekere dag ging Sanderse vanuit Domburg over de duinen naar Westkapelle om wat huisraad te zoeken wat achter gebleven was. Het duurde niet lang of hij kwam al terug. Verbaast vroegen ze aan hem waarom hij zo gauw terug kwam. Hij zei dat er steeds in zijn gedachten kwam:

God kent den weg en der vromen gemoed.

Hij draagt zorg voor hen en voor haar goed.

Dies zullen zij welgelukzalig wezen. Psalm 1:4, Datheen.

"As den Eere d'r vo zurgt, dan oef ik het nie mi te doen", zei hij tegen zijn huisgenoten. (Als de Heere er voor zorgt, dan hoef ik het niet meer te doen)

Zie over Aarnoud Sanderse; J. Westerbeke: Door water en vuur. Brieven van ds. L. Boone aan Katharina Flipse.

Terug naar familie de Visser. Evenals de andere boeren en inwoners van Aagtekerke moest familie De Visser ook geëvacueerd worden. Familie De Visser woonde op de boerderij "Schoolzicht", Brouwerijweg, tussen Aagtekerke en Domburg. Terwijl Keetje op weg naar Domburg was, met enkele anderen en een man uit Westkapelle, begon er een beschieting. De Westkappelaar riep: Dekken! Dekken! Keetje ging op haar koffer bij een slootkant zitten. Ze vroegen aan haar of ze niet bang was. "Neen, antwoordde ze. Maar als het beter is om veiligheid te zoeken dan wil ik het wel doen."

Familie de Visser is o.a. in Krabbendijke geëvacueerd geweest.

Belofte tijdens de inundatie van Walcheren.

Keetje schrijft over de oorlog en het einde ervan: "En wat zijn we nog verlost en uitgeholpen. Grote dingen heeft Hij nog aan ons gedaan."

Van deze ene zin wat er in de oorlog doorleefd en ondervonden is zou ze heel wat vellen vol hebben kunnen schrijven. Maar de bescheidenheid sierde haar.

In de bevrijding van Walcheren werd ons eiland onder water gezet door de geallieerden. Behalve de duinstreken en Middelburg binnen de vesten, was Walcheren een grote zee geworden. Duizenden moesten evacueren naar andere plaatsen. De boerderij, *Schoolzicht* stond ook onder water. Dit duurde van oktober 1944 tot oktober 1945, toen de dijken weer gedicht werden. Hoe erg de situatie was toen Walcheren 'onder de zee lag' blijkt uit een citaat van J. Lighthart Schenk, geschreven mei 1945. *"De puinhopen, de vernielde inboedels, de met zeewater gevulde bomtrechters, de verwoeste landerijen die jaren lang geen oogst zullen geven, spreken intussen een zo sombere taal, dat men zich afvraagt: Heeft Westkapelle nog toekomst?"*

Met de droevige toestand waarin Walcheren verkeerde kreeg Keetje werkzaamheden aan de Genadetroon. Uit een heel gepaste tekst kreeg ze onderwijs en hoop dat Walcheren weer bewoond en het land weer bewerkt kon worden. Toen Jeruzalem belegerd werd door Sanherib, koning van Assyrië bad Hizkia tot de Heere om verlossing van de stad, omdat niemand meer uit of in kon gaan. De Heere stuurde Jesaja met een boodschap van verlossing. *"En dit zij u tot een teken, dat men in dit jaar wat vanzelf gewassen is eten zal en in het tweede jaar wat daarvan weder uitspruit; maar zaait in het derde jaar, en maait en plant wijngaarden en eet hun vruchten. Want het ontkomene dat overgebleven is van het huis van Juda, zal wederom nederwaarts wortelen en het zal opwaarts vruchten dragen."* Jesaja 37:30,31.

En zo is het ook enigszins op Walcheren gebeurd. In 1945 stond het eiland onder water en kon er vanzelf geen zaaiing en oogst plaats vinden. In het tweede jaar, 1946, adviseerde de overheid om niet te zaaien, want het eiland was pas drooggelegd, de structuur van de grond was zout en slecht. Toch begonnen de boeren hun land in te zaaien, vooral met koolzaad. Boven verwachting gaf de Voorzienigheid Gods een redelijk goede oogst. Mede door de grote hoeveelheid regen zakte het zout in de grond naar beneden. In 1947 was het een uitzonderlijk hete en droge zomer. Door de langdurig droogte kwam het zoutgehalte weer naar boven. Maar overigens was dit een normaal jaar voor de landbouw in Walcheren.

Ontmoeting van Ds. Willem C. Lamain en Keetje de Visser en Ka Flipse.

... Het gebeurde maar een enkele maal in het jaar, dat er eens een spreker of een leraar kwam... in die gemeente. Dat was ook zo op dat nabij gelegen dorp, Westkapelle. Uitwendig was de bevolking daar zo verschillend van Meliskerke. Maar de Heere had ook in dat Westkapelle enkelen van Zijn uitverkoren volk. Daar was een ongetrouwde vrouw, die met haar broer woonde: Piet en Ka Flipse. Ka, de zuster, was onder de bediening van wijlen ds. Boone⁸, die toen in Terneuzen stond, gearresteerd. Wanneer je op zaterdagmiddag in dat kleine huisje binnenkwam, dan duurde het niet lang, of je kwam onder de indruk van het vrije, soevereine werk Gods, dat in die vrouw verheerlijkt was, en dat zij tot dat Jacobsvolk behoorde, dat naar God vraagt. (Psalm 24 : 3).

Eens kwam ik daar als student op een zaterdagmiddag, toen de Heere op dat dorp een man⁹ van middelbare leeftijd in zijn hart gegrepen had. Hij had als het veulen van een woudezel geleefd, maar de Heere had hem als dat paard en als die woudezel, waarvan wij lezen in Psalm 32, gebreideld met toom en gebit. Ik kan me altijd nog herinneren, dat er geen stoelen meer waren om op te zitten. Dat de mensen zelfs in de gang van het woonhuis stonden om te luisteren naar de wonderen Gods. Verschillende mensen waren aangedaan en wat een beslag lag er op jong en oud. Ik vrees, dat er ook onder ons kerken vol zijn met mensen, die nog nooit gehoord hebben, hoe God een mens waarachtig bekeert. In die tijd dat ds. P. van Dijke en ds. Daan Bakker leraars waren, is het gebeurd, dat, wanneer er in drie of vier weken niemand in de gemeente tot God bekeerd werd, dat men samen kwam om in het gebed de Heere te vragen, waarom dat Hij Zich zo verborg voor de huize Jakobs. Of de Heere wilde bekend maken welke zonden er lagen, waarom de Heere Zijn hand zo stil hield. O, wat moeten wij beschaamd en schaamrood zijn. We zouden ons hoofd niet meer durven opheffen vanwege het ongenoege Gods, waaronder wij leven. Met een David en een Ezra belijdenis doen van onze overtredingen voor de Heere en Gods troon bestormen bij dagen en bij nachten. O wee, dat wij zo gezondigd hebben: "O God, breng ons weder, en laat Uw aanschijn lichten, zo zullen wij verlost worden. O, God der heirscharen, keer toch weder, aanschouw uit den hemel, en zie en bezoek deze wijnstok," Psalm 80 : 4 en 15.

De tweede of derde zondag dat wij weer in Westkapelle zouden voorgaan, waren wij 's zaterdags in Aagtekerke geweest om een vrouw (Keetje Moens) te bezoeken, die wij in het einde van februari 1924 voor het eerst mochten ontmoeten. Na de Particuliere Synode, gehouden in Middelburg, (21-2-1924) waar wij toegelaten werden om opgeleid te worden voor het leraarsambt, nam ds. R. Kok mij mee om bij hem de zondag over te blijven. Op vrijdagmorgen gingen we al vroeg de gemeente met hem in om enkele leden te bezoeken. Ik denk, dat wij die morgen drie families bezochten. Het ging er niet over hoe het met de boerderij of met de zaak was, maar hoe het stond tussen God en hun ziel. De nadruk werd vooral gelegd op de waarachtige bekering en de verzoening met God door het bloed van Christus. 's Middags om twaalf uur gingen we weer naar de pastorie, hebben wat gegeten en gingen weer op stap. Ik had vanzelf nergens andere gedachten over dan om maar weer te luisteren. Maar dat pakte anders uit. Toen wij op die eerste boerderij kwamen, zei ds. Kok tegen mij: "Vanmorgen heb ik het werk gedaan, vanmiddag ligt het voor u om met de mensen te handelen." Dat viel vanzelf eerst niet zo mee. Ik kende op die plaats niemand. Doch de Heere maakte het wel.

⁸ Ds. L. Boone stond in Terneuzen van dec. 1899 tot febr. 1904.

⁹ Aarnoud Sanderse

De moeder, een ootmoedige vrouw, vertelde, dat de Heere, toen zij 14 jaar oud was, onder de prediking van wijlen ds. H. Kieviet, (die later in 1928 nog zo jong, 54 jaar oud, afgelost werd en in mocht gaan in de vreugde zijns Heeren) met haar begonnen was.

In 1925 vertrok ds. Kok naar Gouda en ik beloofde de kerkenraad van Aagtekerke, als de Heere ons wilde sparen, met Oud- en Nieuwjaar bij hen voor te gaan. Toen die tijd aanbrak, was ons voornemen om met oudejaarsavond te spreken uit Psalm 90:10: "En wij vliegen daarheen." Naar de dood. Naar het graf. Naar onze eeuwige bestemming. Met Nieuwjaarsmorgen was het in mijn hart om dan te spreken uit diezelfde Psalm, vers 14: "Verzadig ons in de morgenstond met Uw goedertierenheid, zo zullen wij juichen, en verblijd zijn in al onze dagen." Ik dacht, dat waren geschikte teksten voor die bijzondere gelegenheden: Het einde van het oude jaar en het begin van het nieuwejaar. Doch Gods Raad was anders. En het werd ook daarin weer openbaar, hoe noodzakelijk het is zoals wij zingen in Psalm 147:6: *En door Zijn hand zich laten leiden.*

Terwijl ik op reis was naar Aagtekerke en in de trein zat, dacht ik over de eerste ontmoeting met die vrouw op de boerderij. Meer en meer kwam de begeerte in mijn hart om die vrouw te bezoeken. Het was met Oudejaarsavond vroeg kerk, en na afloop zei ik tegen de kerkenraad, dat ik die vrouw nog wilde bezoeken. De kerkenraad bestond in die tijd meest uit bejaarde mensen. Het was nog een eindje lopen en 't was in die tijd zo donker op de buitenwegen. Eindelijk, het hoofd van onze school, Meester Jan van Bochove, waar ik ook gelogeed was, zou met me meegaan. Hij nam een stallantaarn, die ze op de boerderijen gebruikten, mee, omdat het geen gebaande wegen waren, waar we over moesten. We kwamen daar aan, doch die vrouw zat in moedeloosheid daar neer. Het was alles zo donker, haar schuld was ontdekt, de breuk tussen God en haar ziel was meer en meer open gekomen. En de grond waar ze op gesteund had ging meer en meer ontvallen. Ze moest met God verzoend worden. De wet klaagde haar aan, veroordeelde en vervloekte haar. Dus benauwd van alle zijden. Aan het einde van dat bezoek zijn we die avond met de ouders, de twee kinderen, die zij hadden en de knecht en dienstbode, die daar in huis waren, op onze knieën geweest en aan de Heere om opening gevraagd, waar het evangelie voor die vrouw zo bedekt was.

De tekst, waarover ik spreken zou die morgen, viel weg. Was de tekst dan zo verkeerd? Het was toch ook het evangelie? En de Heere kan toch alles gebruiken? Ja, dat is alles waar, maar het ging niet. Ik werd van het één naar het ander geslingerd. En waarom? Ik wist het niet. Een diaken, die toen al veel ouder was dan ik, kwam mij halen om naar de kerk te gaan. Wat moeilijk, wat moeilijk. En dan straks weer te staan voor zulk een schare mensen. Vlak bij de consistorie kwam die tekst uit Jesaja 43:2: "Wanneer gij zult gaan door het water, Ik zal bij u zijn, en door de rivieren, zij zullen u niet overstromen, wanneer gij door het vuur zult gaan, zult gij niet verbranden en de vlam zal u niet aansteken." En het eerste van vers drie: "Want Ik ben de Heere, uw God, de Heilige Israëls, uw Heiland."

De Heere liet mij niet beschaamd staan. Hij gaf nog licht in de Waarheid, want anders is alles donker. Maar zoals de Heere zegt in Psalm 119: "De opening Uwer woorden geeft licht." Israël moest door de Rode Zee en onze vaders zeggen, dat Christus de Rode Zee is voor Zijn volk. En aan het eind van de woestijnreis door de Jordaan, de Ark was in het midden geplaatst met de priesters en zo is dat volk er doorgekomen. Jona moest overboord, om in de diepte der zee te leren: "Maar Gij hebt mijn leven uit het verderf opgevoerd, o Heere, mijn God!" En ook: "Het heil is des Heeren." Jona 2:6 en 9.

De drie jongelingen in Babel werden in de vurige oven geworpen. Hun banden zijn wel verbrand, maar zij hebben gewandeld in het midden des vuurs en er was geen verderf aan hen.

*Want God was aan mijn zij.
Hij ondersteunde mij. (Psalm 3:3).*

Het vuur heeft over hun lichaam niet geheerst. En dat alles als vrucht van het eeuwig welbehagen, dat door de hand van Christus gelukkig zal voortgaan. Hij heeft de borgtocht aanvaard in de Raad des Vredes, voor al de uitverkorenen en onze menselijke natuur aangenomen om in hun plaats het water van Gods verbolgenheid in te gaan. In Psalm 69, daar betuigde Hij: "De wateren zijn gekomen tot aan de ziel. Ik ben gezonken in grondeloze modder, waar men niet kan staan; Ik ben gekomen in de diepten der wateren, en de vloed overstroomt Mij." En in Psalm 22:

*O, dood'lijk uur!
Wat hitte doet mij branden.
Mijn hart is week, en smelt in d' ingewanden,
Als was voor 't vuur.*

En nu is het alleen door die intredende en tussentredende Borg en Middelaar des verbonds, wat wij lezen in Psalm 65:8: Die, (daar de Vader voldaan is, door het werk van de Borg) het bruisen der zeeën stilt, het bruisen harer golven en het rumoer der volken. En in Psalm 85:4: "Gij hebt weggenomen al Uw verbolgenheid; Gij hebt U gewend van de hittigheid Uws toorns." En dan de vastigheid, maar ook de zekere vervulling van deze verbondsbeloften, door de Verbonds-God, en de Verbonds-Middelaar, door de toepassing des Heiligen Geestes. Ik mocht die morgen een weinig geloven, dat mijn tong nog was aangeraakt door een kool van het altaar, Jesaja 6:6-7.

In de middag heb ik Aagtekerke weer verlaten, omdat het voornemen was de eerste zondag van het jaar in een gemeente van Zuid-Beveland voor te gaan. Eigenlijk heb ik toen niet meer gedacht aan de ontmoeting met die vrouw op oudejaarsavond, totdat ik op een maandagmorgen, op het station op een trein naar Rotterdam zat te wachten en ineens die vrouw voor mijn aandacht kreeg. Wat is een mens toch gedachteboos. Ik werd er verlegen onder. De volgende zondag had ik beloofd in Westkapelle voor te gaan. Dat is ongeveer één á anderhalf uur van Aagtekerke. Ik schreef een briefkaart, dat ik op zondag in de buurt hoopte te zijn en dat ik dan 't voornemen had, om die familie te bezoeken.

De man van die vrouw haalde mij af aan het station van Middelburg met een paard en wagen. Onder vele bestrijdingen had ik de reis gemaakt. Van alle kanten aangevochten ten opzichte van Gods werk in mijn ziel: "Gij hebt geen heil bij God" En wat het werk in Gods Kerk betrof, dat was ik zelf maar begonnen. En dan straks in Middelburg uit de trein stappen, waar ik ongeveer twee jaar geleden voor de Synode gestaan had voor verschillende leraars en ouderlingen, waarvan er ook verschillende met licht en genade bedeed waren, en daar had ik een en ander verteld van wat er plaats gegrepen had in mijn leven. Ik had ook in de kerk aan de Segeerstraat op de preekstoel gestaan en gesproken over Johannes 3:36: "Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven." En nu: geen geloof, maar ongeloof. Dus alles bedrog. Het was zoals David zegt in Psalm 115: "Ik werd benauwd van alle zijden." Wat gevoelde ik mezelf toch ellendig.

Opeens zei die man tegen mij: *God leeft nog!* Ook dat viel helemaal verkeerd van binnen. De Heere zegt in Zijn Woord: Uw bescheidenheid zij alle mensen bekend. Doch ik heb op dat ogenblik niet over die tekst gedacht. Ik zei tegen die man: "Hoe weet u, dat God nog leeft?" En zijn antwoord was: dat zult u wel vernemen als wij op de boerderij mogen

komen. Nu had de Heere zijn vrouw onder die nieuwjaarspredikatie een wonderlijke opening en ontsluiting voor haar ziel gegeven. En toen de Heere haar ziel verruimd had, schreef zij daarover aan mij een brief, maar die was nooit op het postkantoor gekomen. Ze was bevreesd, ook voor zichzelf, dat ze er de hoogte mee in zou gaan, of dat ik er wat mee zou worden. In één woord, dat God niet aan Zijn eer zou komen. Dus daar mocht wel wat in zijn van de vreze Gods, omdat God zulk een jaloers God is. Toen ze in die week gehoord had dat ik naar Westkapelle zou komen, had die man tegen zijn vrouw gezegd, nu moest je maar een briefje schrijven en vragen of hij ons wil bezoeken op zaterdag of op maandag. Die vrouw was niet zo optochtelijk, maar zeer verstandig. Ze zei: "We zullen het maar afwachten, wanneer het Gods wil is dat wij elkander mogen ontmoeten, laten wij het maar in de hand Gods overgeven."

Een paar dagen daarna kwam mijn briefkaart. Wij hebben die middag elkander mogen ontmoeten, en deze vriendin kreeg opening om te vertellen, hoe de Heere de Waarheid uit Jesaja 43 voor haar gebruikt had. Zij mocht toen iets terugkrijgen van dat leven en van die vrucht uit de openbaring van de Middelaar, als vrucht van het welbehagen des Vaders. In vernedering des harten en kinderlijke verootmoediging mocht ze het een en ander meedelen. Wat een indruk gaf en ook iets na mocht laten.

Ik had met de tram naar Westkapelle mee gekund die zaterdagavond, maar daar was een smalle landweg, die liep naar het dorp, waar ik de zondag zou doorbrengen. Ik verkoos die eenzame, stille weg, om alleen te mogen zijn en daar te mogen overdenken, wat ik had mogen horen van het werk Gods. Toen ik tegen de avond in het kosthuis kwam, (Ka Flipse) waar ik als gewoonlijk tot maandag overnachtte, begon die vrouw er al aanstonds over wat de Heere gedaan had, om een ziel die besloten was geweest en niet uit kon komen, maar die nu tot opening voor haar ziel gekomen was.

Het huis was 's avonds weer vol met vrienden en vriendinnen. Sommigen waren bedroefd en anderen opgewekt. Bedroefd, omdat ze, nog in hun gemis zaten en anderen opgewekt, omdat de Heere toch niet ganselijk van Zijn volk geweken was. Moedscheppend uit een ander zijn behoudenis.

Voor mijzelf was het van binnen ook zo anders geworden. Die nacht en morgen daarvoor was het zo donker, alsof de Heere nooit meer terug zou komen. Doch die nacht van zaterdag op zondag had ik een paar uur mogen slapen, maar om vier uur verliet ik het bed en werd mijn ziel opgewekt om te zingen. Ik sliep in het woonkamertje, Ka en haar broer hadden hun kamers op zolder. Vroeger gingen velen van die mensen niet met een marmeren of gepolijste trap naar boven, maar in die eenvoudige woningen gingen ze met een ladder. Het duurde niet lang, of ik hoorde ze naar beneden komen en dat ze beiden voor de deur stonden. Ik zei: "Mensen, komt er maar in, dan kunnen we samen zingen." Ik had reeds de twee eerste verzen van Psalm 63 gezongen, en toen hebben wij met elkander de gehele psalm uitgezongen. Een wonderlijke nacht en een gezegende dageraad.

Doch nu nog een geval uit het leven van die geliefde vriendin.

Er was een tijd, dat ook de vrouwen in Nederland naar de stembus moesten, om te stemmen voor de vertegenwoordigers in de "Kamer". In sommige plaatsen werden de vrouwen beboet. En als zij niet betaalden, moesten zij voor enkele dagen de gevangenis in. Ka Flipse en nog enkele andere vrouwen weigerden om de boete te betalen. Op een dag werden zij door de politie naar Middelburg gebracht, in de gevangenis. Die vriendinnen, (we hebben ze allemaal gekend) moesten enkele dagen in de gevangenis doorbrengen. Doch die vrouwen hebben daar gezegende dagen doorgebracht. Ze hebben

met elkander een predikatie gelezen en met elkander psalmen gezongen. Vooral Ka met nog een andere oude weduwe hebben voor hun eigen ziel daar zulke aangename dagen doorgebracht. Eigenlijk hebben zij geweend over het diepe verval van land en volk, dat het ook hun zonde was, dat er wetten werden opgelegd, die ingingen tegen Gods getuigenis. Daarna heeft de Heere hun harten zo verwijd en verblijd, dat zij met Paulus en Silas Gode lofzangen mochten zingen als in de gevangenis van Filippi. Toen de conciërge kwam met de mededeling, dat zij weer naar huis moesten gaan, viel het hun tegen. De Heere was zo goed voor hun ziel geweest. Zij hadden ook geen zorg uitwendig. Zij kregen op tijd eten en drinken. Het was voor hen evenals wat vroeger ds. Ledeboer had ervaren in de gevangenis in Leiden, waar hij was voor de Naam en de zaak des Heeren. Hij gevoelde zichzelf zo vrij vanwege de dadelijke tegenwoordigheid Gods in zijn ziel. Voor die vrouwen zijn het ook onvergetelijke dagen geweest. Zij mochten door Christus, het gezegende Hoofd van de Kerk, een open toegang tot de troon der genade hebben.

Wat ik nu hier neerschrijf, is nu al zo vele jaren geleden, doch wij hebben als jonge man dit alles uit hun mond mogen horen. Is de Heere veranderd? Neen, Hij is en blijft van eeuwigheid tot in eeuwigheid Dezelfde voor degenen die Hem vrezen. Met zielsgenoeven heb ik deze regels mogen schrijven, ook voor ons opkomend geslacht, dat wellicht in hun leven nooit van zulke ervaringen en belevissen heeft gehoord. Enerzijds groeit er een geslacht op dat zijn nek verhardt, dat meer en meer vertrouwd raakt met de zonde. Er is geen consciëntie meer die spreekt. Gods Woord en Wet worden vertrapt en men leeft zichzelf meer en meer uit in het bedrijven der zonde en met Gallio trekt men zich niets meer aan van wat noodzakelijk gekend moet worden op weg en reis naar de eeuwigheid. Dood en eeuwigheid zeggen niets meer. Anderzijds groeit er een geslacht op, dat rein is in zijn ogen en van zijn drek niet gewassen is. Men dient God èn de wereld. Christus èn Belial. De doodslaat van de mens wordt gelochend. Christus stierf voor alle mensen. Het hangt van de mens af, of hij zalig wil worden, ja, dan neen. Men plaatst het persoonlijk geloven in eigen kracht en verloochent de onweerstandelijke, krachtdadige bediening van God de Heilige Geest. Men is gelukkig in zijn eigen godsdienst, voldaan in zijn oppervlakkige belijdenis. Ze zijn met een dodelijke haat vervuld. Het bevindelijke element in de prediking des Woords, hoort er niet meer in. Men legt een blaam op ons, dat wij de bevinding stellen boven het Woord van God. Maar dat is een valse beschuldiging, want wat dat Woord van God betreft, daar belijden wij van met ons ganse hart, wat David zong in Psalm 19:4:

*'t Is Gods getuigenis,
Dat eeuwig zeker is,
En slechten wijsheid leert.*

Wij onderschrijven met ons ganse hart, dat al wat naar dat Woord niet is, geen dageraad zal hebben. Maar we geloven ook met ons ganse hart, dat voor ons persoonlijk de Waarheid, waarheid worden moet door de kracht des Heiligen Geestes. En dat het voor elk mens noodzakelijk is, dat Gods Geest dat Woord moet toepassen en verzegelen door Gods lieve Geest. En daar zullen wij dan persoonlijk het bewustzijn van omdragen in ons leven. Wanneer dat nooit plaats heeft, dan is het onherroepelijk voor eeuwig verloren. Helaas! helaas! mensen, het is verschrikkelijk en mijn hart beeft er van, terwijl ik het neerschrijf; wat zijn er ook een oude mensen onder ons en vele ouders, die met hun kinderen nog nooit over dood en eeuwigheid gesproken hebben en die zonder indruk voortreizen naar die grote en allesbeslissende eeuwigheid. Wat is de onverschilligheid en verharding verschrikkelijk, maar ook de zorgeloosheid en de eigenwillige en valse

godsdienst. Duizenden en tienduizenden reizen gerust naar de eeuwigheid zonder kennis van de drie stukken, die nodig zijn ter zaligheid. Geen absoluut breken met de wereld, geen smart over de zonde, zonder God in de wereld te zijn, nooit geen onderhandelingen met het Goddelijke Wezen. We zullen het maar niet verder uitbreiden. Er is toch geen einde aan. Het leven van al die mensen is niet anders dan geloven, aannemen, loven en danken voor hetgeen zij nooit gekregen hebben. Ons hart is zo arglistig, ja dodelijk, meer dan enig ding. En de verleiding en de misleiding van de duivel is zo groot en sterk, dat de mens de leugen gelooft en zichzelf wijsmaakt, dat het wèl met hem is voor de eeuwigheid. Met een ingebeelde hemel straks voor eeuwig in de hel zinken. Dat zal het rampzalig deel zijn van allen, die zich moed- en vrijwillig bedrogen hebben en geweigerd hebben om Gods Woord te aanvaarden, dat ons wijs kan maken tot zaligheid.

Tweemaal worden wij in de Spreuken van Salomo vermaand om de oude palen niet terug te zetten, die onze vaders gemaakt hebben, (Spreuken 22:28 en Spreuken 23:10). Ook onder ons komen er meer en meer jonge mensen, en zelfs ouderen worden vergiftigd met een geest uit de afgrond, die vragen naar iets nieuws, naar iets, dat naar hun dwaze mening, meer, ja veel meer aantrekkelijk is, dan wat onze oude schrijvers ons altijd voorgehouden hebben op grond van de Waarheid. In plaats van te buigen onder de oude leer van het vrije, soevereine welbehagen Gods, gaat men zich hoe langer hoe meer onttrekken en zoekt men aansluiting en vereniging bij degenen, die een evangelie hebben naar de mens en zich aanpassen naar de geest van de tijd. Ook met een klederdracht tegen Gods Woord, en tot ergernis van degenen, voor wie de mode van de wereld een gruwel is. En Gods Geest wordt uit de huizen en kerken verbannen. Voor Gods ware volk vergaat de wereld met al zijn begeerlijkheden, wanneer Gods Geest hen levend maakt. Daar komt een haten en een vlieden van de zonde, maar ook een najagen van de gerechtigheid. Een lust en een liefde om te doen wat Gode welbehagelijk is. Zij worden naar God bedroefd, treuren over de zonde, klagen over het gemis van de Heere, over hun ongedode natuur, en over zoveel, wat we hier nu alles in dit kort bestek niet kunnen neerschrijven. Doch dat niet alleen. Ik schreef er reeds een en ander over om jong en oud tot jaloersheid te verwekken, en tot een uitdrijven tot de God aller genade, om ook bevindelijke kennis te mogen krijgen van wat de Kerk zong in Ps. 118:7:

*De vroom' in hare hutten zingen,
Zijnde verblijd en verheugd zeer,
Van Uw hand sterk, die alle dingen
Krachtiglijk overwint, o Heer!*

De godsdienst, die nu over het algemeen de overhand heeft, zit alleen in het verstand, zonder ooit het hart te raken. "En uit het hart zijn de uitgangen des levens." (Spreuken 4:23). De Emmaüsgangers hebben in Lukas 24:32 tegen elkander gezegd: "Was ons hart niet brandende in ons, als Hij tot ons sprak op de weg, en als Hij ons de schriften opende?" Als Hij, als die gezegende en opgestane, verheerlijkte Christus tot hen sprak. Maar daar is de minste kennis en ervaring niet van bij al dat oppervlakkige Christendom. Het is een godsdienst ondanks alle beweging, die zij maken, en bij al hun uitwendig vertoon, die dood, koud, ongevoelig en leeg is. Er gaat geen reuk noch smaak vanuit. Maar waar die allerliefste en allerbeminlijkste Heere Jezus in het hart komt en in het huis, dan is het: "mijn liefde en ijver brandt". (Psalm 40 : 4) En ook: want de ijver van Uw huis heeft mij verteerd. Dan worden de doden levend, en dan worden degenen, die zich aanklagen, dat er niemand zo dodig is als zij zijn, zo verlevendigd door Zijn dierbare tegenwoordigheid, dat zij met opgewektheid en vrijmoedigheid betuigen: *Uw liefdedienst*

heeft mij nog nooit verdrotten. Zij ondervinden wel, dat zij uit kracht van Adams val geen liefde meer hebben. Maar de liefdedienst des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, zet hun hart in brand zodat ze betuigen: "Hartelijk zal ik U liefhebben, Heere mijn sterkte".

Dat is een volk, zoals wij ze in de dagen onzer jonkheid hebben mogen ontmoeten. Die ik wel eens heb horen zeggen met een glans op hun aangezicht: Heere, ik kan U niets geven, maar ik gun U alles. O, ik weet, dat de omgang en het verkeer met Gods volk en knechten geen grond is voor de eeuwigheid. Dat is alleen Christus en Die gekruisigd. Hij is het enige, vaste en onwrikbare fundament der zaligheid. Maar toch ligt er voor een buitenstaand mens, voor een vreemdeling en bijwoner, naar Efeze 2:19, reeds zulk een genot en vermaak in om met Psalm 111:1 in te mogen stemmen:

*'k Zal met d' oprechten onderling
Vereend, in hun vergadering
En raad, Hem plechtig eer bewijzen.*

Als grond voor de eeuwigheid moeten wij alles verliezen voor die enige grond, Jezus Christus. Maar als vrucht van de vereniging met Christus, zal er een voorproef in gesmaakt worden van het zalig hemellevens.

*Daar zal dat volk komen te zaam,
De stammen Israëls meteen,
Om God te prijzen in 't gemeen
Naar Zijn lieflijk gebod bekwaam. (Psalm 122:2)*

En nu tenslotte: Dat volk waarover ik iets mocht schrijven, en die we op onze weg in Gods voorzienigheid hebben mogen ontmoeten, zijn al jaren verlost uit een wereld, die in het boze ligt. Zij hebben hun wens verkregen. Nog enkele kinderen en kleinkinderen zijn in het land der levenden. Doch dat getal zal niet groot zijn. Slechts enkele ontmoetingen mocht ik op verzoek aanstippen. De Heere weet, dat het is geweest, naar ik hoop, (al zit ik vol met eigenliefde) uit liefde tot Gods eer en uit liefde en hoogachting voor het werk Zijner Goddelijke genade. En dat de Heere het nog zegenen mocht voor de geslachten, die nog leven, of die het levenslicht nog zullen aanschouwen. Ik heb een en ander geschreven, soms onder hevige aanvallen van de vorst der duisternis. Doch er zijn ook ogenblikken geweest, dat er nog enkele zaken terugkwamen, zo levendig, dat ik het nog mocht doen met innig zielsvermaak.

Ik heb wel eens geschreven over Naomi, toen zij na tien jaar terug mocht keren in Bethlehem, dat de smaak van dat brood, dat zij vroeger had mogen eten, nog achter in haar keel zat. Er zijn zoveel tijden in mijn leven (en alles eigen schuld) dat het schijnt, alsof alles weg is van wat vroeger wel eens geproefd en gesmaakt is. Doch als de Heere het nog weer eens terug brengt in ons geheugen, dan is het alsof het gisteren gebeurd was. Dan is het: "Ik zal de daden des Heeren gedenken, ja, ik zal gedenken Uw wonderen van ouds her."

Dat volk waarover ik schreef, is nu niet meer in de strijdende kerk. Ze zijn al jaren de strijd te boven. Voor de een was de strijd zwaarder en harder dan voor de ander. Wij hebben naar hen mogen luisteren wanneer zij spraken uit hun gemis. Soms zaten zij in de banden van het ongeloof. Soms waren zij met vreze des doods bezet. Soms was alles zo toegesloten en toegemuurd. Maar wij hebben hen ook in God horen roemen. De harpen hingen niet altijd aan de wilgen. En om niet meer te noemen, daar is niemand van dat uitverkoren, gekochte en verlost volk in de wanhoop omgekomen. Christus heeft gezegd in Johannes 12:26: "En waar Ik ben, aldaar zal ook Mijn dienaar zijn". Ook in Johannes 14: "Uw hart worde niet ontroerd, gijlieden gelooft in God, gelooft ook in Mij. In het huis

Mijns Vaders zijn vele woningen; anderszins zo zou Ik het u gezegd hebben; Ik ga heen om u plaats te bereiden. En zo wanneer Ik heen zal gegaan zijn, en u plaats zal bereid hebben, zo kom Ik weder en zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar Ik ben." (Johannes 14:1-3). En in het hogepriesterlijk gebed heeft de Heere Jezus als de grote Voorbidder voor Zijn kerk, gebeden: "Vader, Ik wil, dat waar ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt." Want, (en dat is de grond) Gij hebt Mij liefgehad, vóór de grondlegging der wereld.

Heere, kom nog eens terug, zoals in de dagen van ouds. Met dat licht, met dat leven, met die liefde, met die vereniging, met die zelfverloochening en met die onderlinge gemeenschap, gegrond in de vereniging met het levengevend Hoofd Christus Jezus, door de Heilige Geest. Amen.

De Heere verzoene al het onze in Zijn dierbaar bloed en zegene wat van Hem is, tot vernedering, tot aankleving en tot opwekking, om Zijn Zelfs wil.

Brief van Ka Flipse.

Hieronder volgt een brief van Ka Flipse aan haar vriendin de vrouw van J. Reinhoudt te Kamperland, over hetgeen Keetje Moens in Aagtekerke heeft mogen ondervinden.

Geliefde Vrienden

Daar het weer al een tijd geleden is dat ik uw briefje heb ontvangen, dank er voor. U vroeg of ik niet eens kwam, maar Vriendin u moet maar eens komen naar Westkapelle. Och en mochten wij dan eens van mond tot mond kunnen spreken over die Groote goeddoende God, en over ons slecht afmaken tegen over hem.

Ja, het is nog wel een wonder, dat de Heere zulke mannen nog wil zenden gelijk ook Lamain. O vriendin, daar ben ik niet over uitgedacht. Een lijdensstof heeft hij gepreekt 's morgens en 's middags den 9 Zondag. En 's avonds over Jeremia 9, *och, dat mijn hoofd water ware*, en wat er meer volgt dat eerste vers. Neen, die man heeft zichzelf zo vrij gemaakt van ons aller bloed. Och mocht er nog eens een vruchtje van te zien komen. O ik heb toch zoo een schuld gevoelt over mijn zelven. Neen, de Heere is vrij maar als ik naar mijn zelven kijk dan is het net of er nooit meer iets van terecht zal komen. Daar staat niet tevergeefs: *Onderzoekt uzelfen nauw, ja, doorzoekt nauw*. En ons kunnen het niet want wij zijn mensen die over het vuil wel er over zou gaan. Maar de Heere doet het niet. Psalm 139 daar staat het ook in vermeld, niet waar?

Vriendin, ik heb toch nooit gedacht dat ik zoo een slecht mens was en ik raak zo met alles er uit. Neen ik weet het niet meer. Vriendin u ben zeker zo niet. En ja dan beleven we een tijd als de mens iets hoort van Zijn volkje, dan maar er over gepraat. Maar neen, daar heb ik zoo een walg van. Vriendin als u er soms ook hebt in uw gemeente, och draag ze dan maar op en aanklaage bij de Heere, maar ook niet op straat of bij het volk, want wij kunnen onze beste Vienden niet meer vertrouwen.

Nu, wat heb ik toch met jaloersheid op die persoon moeten zien en hij is nog maar 22 jaar. Wij waren zo eigen aan of het een kind van ons was. U heb ook nog de groete van hem. Je moest ook maar gekomen zijn naar ons.

Ja en wat is de Heere toch vrij in Zijn bedeling. *Daar is een vrouw op Aagtekerke die heeft een grote weldaad ontvangen*. Die heeft mogen uitroepen: *Abba Vader, lieve Vader*.

Ja, en daar is Lamain ook voor gebruikt in 't begin. En een paar dagen later doorgeleid. Ja, ik heb ze het toch zo gegunt, maar ik staa verlegen als ik zulke mensen hoor! Nu, als je komen wil dan laat u het maar weten, hoor! Ja, ik ben zoo in de war. Ik moet ophouden. Weest hartelijk van ons allen gegroet. Groet ook uw man en kinderen van mij. Ik ben weer niet zo goed als ik geweest ben. Ik word toch zoo aan een klein touwtje gehouden, ik zouw zeker te groote sprongen doen, he! Doet ook Jane de Krijger de groete van mij.

Kaa Flipse.

Uit: Leven en werk van Ds. W. C. Lamain.

De stemdwang.

Ds. Lamain vertelt over het verplicht stemmen van vrouwen.

Het vrouwenkiesrecht werd van een discussie van 5 jaar in 1922 in de grondwet opgenomen. Dit recht werd dwingend opgelegd. Een vrouw dien niet ging stemmen wegens gemoedsbezwaar moest een boete betalen of voor de kantonrechter verschijnen. Zo werd Mevr. Kersten door de rechter opgeroepen om haar bezwaren uiteen te zetten. De meeste vrouwen betaalden noodgedwongen de boete. Zo ook Keetje Moens.

Jannetje Meertens, de vrouw van Jan Ingelse te Middelburg schrijft in een brief van 15-12-1925 aan Krijn van Gorsel te St. Maartensdijk ook over de stemdwang.

Ze schrijft: ...Met regt, de goddelozen heerschen over ons. 'k Heb ook f 3,- gulden moeten betalen omdat ik niet wezen stemmen heb. Dat viel ook niet mee. 'k Zou eigenlijk moeten gaan zitten. Maar o die gevangenisdeuren. Och, waar is mijn zelfverloochening. (Uit serie niet gepubliceerde brieven).

Maar onze moe¹⁰ Ka Flipse [15-3-1873/20-5-1941] dacht er anders over. Behalve dat ze geen geld had om te betalen, wilde ze het ook niet lenen of dat anderen het voor haar betaalden. Hoewel ze overigens wars was van opgelegde vroomheid vond ze het niet principieel om aan het onrechtvaardig gebod van de overheid te gehoorzamen. Dan maar liever achter slot en grendel in Middelburg.

Samen met 2 vriendinnen werden ze veroordeeld tot 3 dagen gevangenisstraf. De ene was Piernella Clarisse, 20-3-1890 / 27-2-1952, gehuwd met Pieter Faasse. De ander was Leuntje Westerbeke-Gabriëlse, 24-4-1881 / 29-7-1950, gehuwd met W. Westerbeke. Zie: 'Door water en vuur', door Joh. Westerbeke.

Op een dag kwam een getraliede koets (de boevenwagen) met paarden ingespannen om de 'overtreders' op te laden en in de gevangenis op de Blauwe Dijk te Middelburg af te leveren. De rit ging langs de Prelaatweg via Aagtekerke. Aan de kant van de Prelaatweg stond Keetje Moens. Ze vroeg de koetsier om te stoppen. Toen hij aan haar verzoek voldeed sprak ze enkele bemoedigende woorden tot Ka en de andere vrouwen, waarop zij de reis vervolgden. De cipier kreeg toen de zware klus om deze vrouwen te bewaken. Maar zoals ds. Lamain schreef, had noch de overheid, noch de medegevangenen voor hen te vrezen. Gewillig zaten ze hun straf uit.

¹⁰ Moe is een verkorte vorm van moei, oud-Hollands woord voor tante.

Geraadpleegde literatuur en bronnen

P. Davidse: Die trouwe houdt, 1891-1991 100 jaar Gereformeerde Gemeente Meliskerke (Meliskerke 1991).

H. Florijn: Ds. Daniël Bakker, zijn leven, opvolgers, gemeenten, brieven (Zwijndrecht, 1985).

Gemeente Archief en Zeeuws Archief Middelburg.

J. W. Lamain e.a. Leven en werk van ds. W. C. Lamain. (Houten 1999).

Ds. W. C. Lamain: Een terugblik II. (Zwijndrecht 1982).

Notulen Algemene Vergaderingen Ledeboeriaanse Gemeenten (1883-1907) berustend in het archief van de Geref. Gem. Middelburg.

H. M. Stoppelenburg: Uit de dagen van ouden (Aagtekerke, 1976).

Dr. J. Wesseling: De Afscheiding van 1834 in Zeeland, deel 1 en 11 (Barneveld 1987 en 1989).

10 brochures in de serie: *kinderen Gods op Walcheren in de 19^e en 20^e eeuw.*

1. DOOR GOD GEROEPEN.
Uit het leven van ds. David Janse en facetten uit de historie van de Ledeboeriaanse gemeente te Middelburg.
Nagelaten in zijn brieven en in kerkelijke notulen.
2. BIJ DE MENSEN VERACHT MAAR BIJ GOD UITVERKOREN.
Uit het leven van Jan Vader, oefenaar te Meliskerke.
3. IK HEB GELOOFD; DAAROM HEB IK GESPROKEN.
Levensbeschrijving van Zacharias Verhage, Molenaar te Meliskerke;
Door hemzelf beschreven. *VOLGT T. Z. T.*
4. DE BEKERING VAN WILLEM PLEIJTE
te Zoutelande en een eenvoudige oefening.
Met historische gegevens Gereformeerde Gemeente Zoutelande.
De bekering en sterven van Florus de Wolf en anderen.
5. DOOR LIJDEN GEHEILIGD.
Levensschets van oefenaar Pieter Ingelse; twee oefeningen;
drie brieven van zijn vrouw en drie brieven van zijn schoondochter.
6. EEN NIEUW VADERLAND GEKREGEN.
Bijzonderheden uit het leven en de bekering van Adriaan Dingemanse,
diaken in de Ledeboeriaanse gemeente te Middelburg.
7. GENADE EN EER ONTVANGEN.
Geschiedenis van de Ledeboeriaanse gemeente te St. Jan ten Heere.
Met levensschets van ouderling Pieter de Voogd, Jacob Corré, Hubrecht Bimmel
en brieven van Maatje en Christina Bimmel.
8. DOOR GOD GELIEFD.
Verhaal uit het leven van Cornelia de Visser-Moens te Aagtekerke,
door haarzelf beschreven.
En korte mededelingen uit haar vriendenkring.
9. DOOR DE TROUWE VERBONDSGOD GELEID.
Mededelingen uit het leven en brieven van Cornelia de Visser-de Visser
te Middelburg.
10. DOOR DE HEERE AFGEZONDERD.
Korte levensschets van: Catharina Barbera Roose-Bollinger; Sara Louisa
Hollebrands; Evangelist Jac. Ball, ds. A. Janse, ds. L. Hubregtse, ds. Chr. Van de
Woestijne, ds. M. van de Ketterij.
Levensschets en brieven van Mevr. A. A. Vermerris-Geuze.